

เทียนพรรษา : วัฒนธรรมแห่งภูมิปัญญาศิลปะ

BUDDHIST LENT : A CULTURE OF WISDOM AND ART

สุรพันธ์ สุวรรณศรี¹,
จรัส ลีกา², เอี่ยม อามาศยมุลตรี³ และ สุริยา นทีศิริกุล⁴
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น^{1,2}
Surapan Suvannasri¹,
Jaras Leeka², Iam Armartmultree³ and Suriya Nateesirikul⁴
Mahachulalongkornrajavidyalaya University KhonKaen Campus, Thailand^{1,2}
Corresponding Author; E-mail: surapan2599@gmail.com

บทคัดย่อ

เทียนพรรษา เป็นงานศิลปะที่เกิดจากภูมิปัญญาของท้องถิ่น โดยได้รับแรงบันดาลใจและความเชื่อศรัทธาจากประเพณีเข้าพรรษา เพื่อถวายพระภิกษุสงฆ์จุดให้แสงสว่างในการปฏิบัติกิจวัตรต่าง ๆ เป็นพุทธบูชาตลอดเวลา 3 เดือน เทียนพรรษาปรากฏสุนทรียธาตุทั้ง 3 ประการ คือ ความงดงาม แปลกตาและความน่าทึ่ง จัดเป็นงานศิลปะทั้งส่วนของวิจิตรศิลป์และประยุกต์ศิลป์ โดยสร้างสรรค์ขึ้นเพื่อแสดงความงดงามและตอบสนองการใช้สอยรวมทั้งตอบสนองทางด้านอารมณ์และจิตใจ นอกจากนี้จะมีความงามแล้วทำเป็นที่รวมความคิด วิถีชีวิตของชุมชน กลายเป็นวัฒนธรรมที่ทรงคุณค่า เป็นผลผลิตทางปัญญาของผู้คนในชุมชนและท้องถิ่นอีกด้วย แนวทางการบริหารจัดการและส่งเสริมแนวทางในการอนุรักษ์ภูมิปัญญาศิลปะการทำเทียนพรรษา มี 5 ด้าน ได้แก่ 1) ด้านการเสริมสร้างปราชญ์ชาวบ้านให้เป็นผู้นำในการอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่น 2) ด้านการสืบสานสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นศิลปะการทำเทียนพรรษาไปสู่คนรุ่นต่อไป 3) ด้านการปลูกจิตสำนึกของคนในชุมชน

* ได้รับบทความ: 18 มกราคม 2564; แก้ไขบทความ: 27 มีนาคม 2564; ตอรับตีพิมพ์: 30 มีนาคม 2564

ให้ตระหนักถึงเห็นคุณค่าของภูมิปัญญาท้องถิ่น 4) ด้านการส่งเสริมกิจกรรมร่วมกันเพื่อการอนุรักษ์ ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อก่อให้เกิดอาชีพ และรายได้แก่คนชุมชน และ 5) การจัดการความรู้ นำเทคโนโลยี มาจัดเก็บข้อมูลและการศึกษาวิจัยเพื่อการพัฒนาให้ภูมิปัญญาท้องถิ่นศิลปะการทำเทียนพรรษา ดำรงอยู่

คำสำคัญ: เทียนพรรษา; วัฒนธรรม; ภูมิปัญญา; ศิลปะ

Abstract

Lent candle is an art created from local wisdom. By receiving inspiration and faith from the Lent tradition In order to offer monks to light the practice of various activities. It is a buddhist worship for 3 months. Lent candles appear in all 3 elements of beauty, unusual and remarkable. Classified as fine and applied art created to show beauty and responsiveness to function as well as emotional and mental responses. In addition to being a beauty, it is a combination of ideas. Community lifestyle Become a valuable culture. It is the intellectual product of the people in the community and local area as well. There are 5 management and promotion guidelines for preserving wisdom of the arts of candle making are 1) On the promotion of folk wisdom to be leaders in preserving local wisdom 2) Inheriting the inheritance of local wisdom, the art of making candles in the next generations 3) Raising awareness among people in the community to realize the value 4) In promoting activities together for preserving local knowledge in order to create a career. And income include community people and 5) Knowledge management Bring technology to collect data and research for development of local wisdom, the art of making candles.

Keywords: Lent Candle; Culture; Wisdom; Art

บทนำ

ประเพณีการถวายเทียนพรรษาในสังคมไทยถือเป็นประเพณีสำคัญชาวพุทธ ซึ่งมีการยึดถือปฏิบัติสืบมาแต่สมัยโบราณกาลนานแล้ว โดยมีแนวคิดความเชื่อและความศรัทธาในพระพุทธรูปศาสนาอย่างแรงกล้า สำหรับพุทธศาสนิกชนในสังคมไทยในภาคอีสานก็เช่นกัน ได้มีการยึดถือปฏิบัติตาม

บทบัญญัติของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าอย่างเคร่งครัดเหมือนกัน จนเกิดความศรัทธายึดมั่นเป็นประเพณี ที่มีบทบาทสำคัญต่อวิถีชีวิตของชาวอีสานแต่ท้องถิ่นที่เป็นอย่างมากนั้น ดังมีกล่าวอ้างในวรรณกรรมท้องถิ่นว่าด้วยฮีตสิบสอง ครองสิบสี่ (ฮีต : จาริต) ซึ่งชาวอีสานมีความเชื่อในกิจกรรมวันเข้าพรรษา (พระครูสุทธิสารคุณ และคณะ, 2544 : 163) จนกระทั่งมีวิวัฒนาการคิดค้นพิธีกรรมขึ้นหลากหลายรูปแบบ เพื่อสนองเจตนาศรัทธาสาธุชนทั้งหลายจากปราชญ์ชาวบ้าน ซึ่งอาศัยภูมิธรรมภูมิปัญญาของพระสงฆ์ ร่วมบูรณาการเพื่อพัฒนาพิธีกรรมในวันเข้าพรรษาโดยอาศัยหลักธรรมในพระพุทธศาสนา คือ การเข้าวัดปฏิบัติธรรม การรักษาศีล การกำหนดจิตให้เกิดสมาธิ และการเจริญภาวนา การทำบุญเข้าพรรษา ถวายเทียน ถวายผ้าอาบน้ำฝน เป็นต้น ซึ่งชาวอีสานมีจิตศรัทธาเชื่อว่า ถ้าถวายเทียนเพื่อเป็นพุทธบูชา จะได้ปัญญา ดังพระอาทิตย์ทำลายความมืดมนใจ และจะได้อันสงคามากมายมหาศาล ด้วยการถวายเครื่องอาบิสุขาและปฏิบัติบูชา เป็นต้น (สำลี รักสุทธี, 2533 : 82) บนพื้นฐานความเชื่อนี้ จึงเกิดมีการจัดขบวนแห่เทียนพรรษา เพื่อถวายเป็นพุทธบูชาด้วยภูมิปัญญาของท้องถิ่นนั้น ๆ ซึ่งการจัดทำต้นเทียนพรรษาก็มีวิวัฒนาการคิดค้น สร้างสรรค์ โดยภูมิปัญญาศิลปินท้องถิ่น จนชาวโลกยอมรับในภูมิปัญญา องค์แห่งความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของชาวอีสาน ซึ่งศิลปินภูมิปัญญาเหล่านั้นได้สร้างแรงบันดาลใจและความเชื่อศรัทธาในประเพณีเข้าพรรษา เป็นต้น ล้วนแต่สอดแทรกองค์แห่งความรู้ความศรัทธา ภูมิปัญญาของท้องถิ่นให้คงอยู่มาจนถึงปัจจุบัน

การประดิษฐ์ต้นเทียนพรรษานี้ถือเป็นศิลปะแห่งภูมิปัญญาที่ถูกถ่ายทอดและเก็บรักษา รวมทั้งมีวิธีการบริหารจัดการทางด้านภูมิปัญญาที่น่าสนใจ ในบทความเรื่องนี้ผู้เขียนจึงมีความสนใจที่จะนำเสนอทัศนะเกี่ยวกับการบริหารจัดการองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับ เทียนพรรษา ศิลปะทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญา เพื่อก่อให้เกิดการตระหนักและส่งเสริมการบริหารจัดการและส่งเสริมแนวทางในการอนุรักษ์ภูมิปัญญาด้านศิลปะการทำเทียนพรรษานี้ให้คงอยู่เป็นมรดกคู่สังคมไทยไปตราบนาน

เทียนพรรษา

ประเพณีแห่เทียนพรรษานั้น เนื่องจากสมัยก่อนพระภิกษุสงฆ์ไม่มีไฟฟ้าใช้ ชาวบ้านจึงหล่อเทียนต้นใหญ่ขึ้น เพื่อถวายพระภิกษุสงฆ์จุดให้แสงสว่างในการปฏิบัติกิจวัตรต่าง ๆ เป็นพุทธบูชาตลอดเวลา 3 เดือน การนำเทียนไปถวายชาวบ้านมักจัดขบวนแห่กันอย่างเอิกเกริกสนุกสนานและปฏิบัติสืบทอดกันมาจนกลายเป็นประเพณี งานประเพณีแห่เทียนพรรษา เป็นงานประเพณีที่รวมความผูกพันของชุมชนท้องถิ่น โดยเริ่มตั้งแต่การที่ชาวบ้านร่วมบริจาคเทียนเอามาหลอม หล่อเป็นเทียนเล่มใหญ่เล่มเดียวกัน เป็นการแสดงออกถึงความสามัคคีกลมเกลียวในหมู่คณะไปในตัว (สำลี รักสุทธี, 2533 : 78 - 80) การสรรหาภูมิปัญญาชาวบ้าน ที่มีฝีมือทางช่าง มีความรู้ ความชำนาญในเรื่อง การทำลวดลายไทย

การแกะสลักลวดลายลงบนต้นเทียน การทำเทียนให้เป็นลายไทย แล้วนำไปติดบนต้นเทียน การประดับด้วยผ้าฝ้าย ผ้าไหม ดอกไม้สด ล้วนแล้วแต่เป็นฝีมือของช่างในท้องถิ่น ส่วนการจัดชวนแห่ก็ล้วนแต่ใช้ของพื้นเมือง เช่น เครื่องแต่งกายของขบวนพ็อน จะใช้ผ้าพื้นเมืองเป็นหลัก การพ็อนรำจะใช้ท่ารำที่ดัดแปลงมาจาก วิถีชีวิต การทำมาหากินของชาวบ้าน เป็นท่ารำในรูปแบบของศิลปะท้องถิ่น ดนตรีประกอบก็เป็น เครื่องดนตรีประจำถิ่น ผสมเข้ากับการขับร้องที่สนุกสนานเร้าใจ ทำให้งานประเพณีนี้ยิ่งใหญ่ ประชาชนต่างเฝ้ารอคอย งานแห่เทียนพรรษา เป็นงานที่ทำให้คนวัยรุ่น หนุ่มสาว ได้มีโอกาสได้ใกล้ชิดและสัมผัส กับศิลปวัฒนธรรมอย่างใกล้ชิด นับตั้งแต่การเข้าเป็นอาสาสมัครช่วยเหลือ เป็นลูกมือช่างของทางวัด ในการแกะสลักทำลวดลายต้นเทียน ค้นคว้าหาวิธีการทำเพียรพรรษาให้วิจิตรพิสดาร งดงาม แต่ประเพณีการเข้าร่วมในขบวนแห่จะเป็นการผสมผสานระหว่างคนรุ่นเก่ากับคนรุ่นใหม่ เช่น การเล่นดนตรีพื้นบ้าน โปงลาง หรือเป่าแคน จะมีทั้งผู้สูงอายุและคนหนุ่มสาว ส่วนขบวนพ็อนรำ จะใช้เด็ก ๆ รุ่นเยาว์ ถึงวัยหนุ่มสาวมากกว่าคนสูงวัย ซึ่งคาดหวังได้ว่า ประเพณีวัฒนธรรมท้องถิ่น จะสืบทอดต่อไปอีกยาวไกล ประเพณีแห่เทียนพรรษาของชาวตำบลกันทรอมปัจจุบัน ทุกหมู่บ้าน จะจัดตกแต่งต้นเทียน ขบวนแห่ จะนำมาร่วมกันจัดขบวนแห่ของแต่ละหมู่บ้านจัดรวมกันที่ศูนย์กลางร่วมกับเทศบาลตำบลกันทรอมเพื่อประกวดต้นเทียน ประกวดขบวนแห่ ชาวตำบลกันทรอมได้ร่วมกันจัดกิจกรรมเพื่อสืบทอดประเพณีวัฒนธรรมให้คงอยู่ ทุกหมู่บ้านนำมาร่วมกันแล้วเสร็จพิธีทุกหมู่บ้านก็นำต้นเทียน ของแต่ละหมู่บ้านไปประกอบพิธีถวายเทียนพรรษาในแต่ละวัดในหมู่บ้านตนเอง

ดังนั้น เทียนพรรษาจึงเป็นต้นเทียนที่ชาวบ้านสร้างขึ้นด้วยความศรัทธาและมีการถ่ายทอดศิลปะต่าง ๆ ลงบนต้นเทียน ผ่านการแกะสลักเป็นรูปต่างๆ ที่แสดงออกถึงความเป็นผู้เชื่อวชาญของศิลปะ ด้วยอาศัยหลักการและองค์ความรู้ทางด้านปรัชญาทางด้านศิลปะมาสร้างสรรค์เป็นชิ้นผลงานที่มีความประณีตสวยงาม

ปรัชญาศิลปะกับเทียนพรรษา

ปรัชญาศิลปะ (Philosophy of Art) เป็นมโนทัศน์ทางศิลปะซึ่งอาศัยความรู้จากปรัชญาบริสุทธิ์ และสุนทรียศาสตร์มาประกอบขึ้น (พระมหานัฐพันธ์ สุธสนวิภาณี (หาญพงษ์), 2558 : 25) เพื่อตอบสนองความคิดของผู้นิยมในแต่ละความเชื่อหรือแต่ละยุคสมัยตลอดทั้งแต่ละสังคมด้วยลักษณะของนิยามจึงเป็นคำนิยามไปในตัว แต่เมื่อเปรียบเทียบของนิยามต่างๆ แล้วพอสรุปเป็นความคิดรวบยอดเดียวกันคือ ศิลปะเป็นงานสร้างสรรค์ของมนุษย์ (Art is man made) ที่มีสุนทรียธาตุของความงามทั้ง 3 ประการ คือ ความงดงาม แปลกตา น่าทึ่ง (พระมหานัฐพันธ์ สุธสนวิภาณี (หาญพงษ์), 2561 : 16) ดังที่ ตอลสตอย (Leo Tolstoi) กล่าวว่าศิลปะคือ การถ่ายทอดความรู้สึก ศิลปะเป็นวิธีสื่อสารอย่างหนึ่งของมนุษย์ เราใช้คำพูดสื่อสารทางความคิด แต่ใช้ศิลปะสื่อสารทางอารมณ์ ซึ่ง

ศิลปะเทียนพรรษานี้จัดเป็นงานศิลปะทั้งส่วนของจิตรศิลป์และประยุกตศิลป์ เพราะเป็นศิลปะที่สร้างสรรค์ขึ้นเพื่อแสดงความงามและตอบสนองการใช้สอยรวมทั้งตอบสนองทางด้านอารมณ์และจิตใจด้วย

โดยเนื้อหาทางศิลปะที่ปรากฏใน บนงานศิลปะต้นเทียนพรรษานั้น มักมีเนื้อหาหลากหลายต่างๆ ผ่านการนำรูปแบบเหมือนจริง รูปแบบตามความรู้สึกนึกคิด รูปแบบที่สร้างขึ้นใหม่ ตลอดจนรูปแบบของลายไทย อันเป็นแบบอย่างหนึ่งของศิลปะไทยรวมถึงลวดลายอื่นๆ มาประกอบกันให้เกิดเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับชาตก แต่ทั้งนี้จะต้องมีลวดลายเป็นองค์ประกอบใหญ่ แม้รูปแบบจะยังคงอยู่ แต่เนื้อหาได้เกิดขึ้นใหม่ และสามารถจะสื่อความหมายได้ เช่น นำรูปแบบเหมือนจริงของต้นไม้ของสัตว์ ประกอบกับรูปของลายไทยเป็นส่วนใหญ่ อันเกิดจากรูปแบบทางศิลปะในประติมากรรมเทียนพรรษา นั่นเอง ทั้งนี้ต้องอาศัยช่างผู้มีความชำนาญงานถ่ายทอดภูมิปัญญามาเป็นผลงานอย่างประณีตสวยงามจึงทำให้เทียนพรรษานอกจากจะเป็นอามิสบูชาในทางพระพุทธศาสนาแล้วยังถือได้ว่าเป็นสื่อทางวัฒนธรรมที่แสดงออกถึงเอกลักษณ์และอัตลักษณ์ของท้องถิ่นด้วย

เทียนพรรษาในฐานะสื่อทางวัฒนธรรมของชุมชน

สื่อพื้นบ้าน หมายถึง สื่อทุกชนิดที่มีมาก่อนสื่อมวลชนและเป็นสื่อที่อยู่ในวิถีของชาวบ้าน (Folk) ซึ่งสามารถแบ่งได้ตามแนวคิดสัญวิทยา (Semiology) เป็น 4 ประเภท (กาญจนา แก้วเทพ, 2549 : 437)

1. รูปแบบสื่อที่เป็นวจนภาษา (Verbal Form) ได้แก่ คำคม ภาษิต บทกลอน เพลงพื้นบ้าน เพลงสอนเด็ก เรื่องเล่า ตำนาน เป็นต้น
2. รูปแบบสื่อที่เป็นพฤติกรรม (Behavior Form) ได้แก่ ความเชื่อพื้นบ้าน ประเพณี ธรรมเนียม วิธีการรักษาพยาบาล งานเฉลิมฉลอง การเล่นเกมและ การละเล่นต่าง ๆ เป็นต้น
3. รูปแบบสื่อที่เป็นวัตถุ (Material Form) ได้แก่ งานฝีมือ การผลิตข้าวของเครื่องใช้ เครื่องตกแต่งร่างกาย เสื้อผ้า วิธีการทำอาหาร เป็นต้น
4. รูปแบบการสื่อภาษาที่เป็นอวจนภาษา (Non Verbal Form) ได้แก่ การแสดงอากัปกิริยา การเดินรำ การวาดภาพหรือการเขียนตัวอักษรบนฝาผนัง เหยียดตรา เป็นต้น

ดังนั้นเทียนพรรษาจึงทำหน้าที่เป็นสื่อพื้นบ้านที่สะท้อนให้เห็นถึงวัฒนธรรมของชุมชนได้เป็นอย่างดีเพราะจัดเป็นทั้งรูปแบบรูปแบบสื่อที่เป็นพฤติกรรมรูปแบบสื่อที่เป็นวัตถุ และรูปแบบการสื่อภาษาที่เป็นอวจนภาษา

อย่างไรก็ดี แม้เทียนพรรษาจะทำหน้าที่ของสื่อพื้นบ้านที่สะท้อนถึงเอกลักษณ์ของชุมชน สื่อทุกประเภทไม่ว่าจะเป็นสื่อมวลชนหรือสื่อพื้นบ้านต่างก็มีฐานะเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการผลิตวัฒนธรรม (Cultural production) ของสังคม ซึ่งมีความสัมพันธ์กับสถาบันอื่น ๆ ของสังคม สื่อพื้นบ้านจะมีการปรับตัว เพื่อตอบรับการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา การดำรงอยู่ของสื่อพื้นบ้านจะยังคงอยู่สืบไปตราบเท่าที่ผู้สืบสานยังต้องการอยู่ เพราะโดยปกติมนุษย์เราต้องการรูปแบบการสื่อสารหลาย ๆ รูปแบบรวมทั้งการสื่อสารแบบระหว่างบุคคลหรือภายในกลุ่ม ซึ่งสื่อมวลชนไม่สามารถตอบสนองให้ได้

ดังนั้นความคิดและการปฏิบัติของชุมชนนั้นๆ จึงเป็นวิถีชีวิตและทิศทางของการพัฒนาของชาวบ้านที่ร่วมกันสรุปขึ้นมา ทำหน้าที่แกนกลางของวัฒนธรรมชุมชนคือการให้ความสำคัญแก่ความเป็นคน และความผสมกลมกลืน (Harmony) กันในชุมชน การที่ชุมชนหรือหมู่บ้านดำรงอยู่ได้เป็นเวลานาน เพราะมีความผสมกลมกลืนกันในชุมชน ทั้งในขณะปัจจุบันระหว่างสมาชิกด้วยกัน และนับย้อนขึ้นไปถึงบรรพบุรุษ การพัฒนาชุมชนจึงต้องเริ่มจากฐานวัฒนธรรมชุมชน ซึ่งเป็นรากฐานที่แข็งแกร่งที่สุดของชาวบ้าน ถ้าวัฒนธรรมชุมชนเข้มแข็ง การรวมกลุ่มของชาวบ้านเพื่อทำกิจกรรมใดๆ จะสำเร็จได้ไม่ยาก การต่อต้านการเอารัดเอาเปรียบจากภายนอกจะทำได้ นิพนธ์ เทียนวิหาร เชื่อว่าวัฒนธรรมชุมชนยังคงอยู่เพราะชุมชนมีกลไกการผลิตซ้ำ (Reproduction) ทางวัฒนธรรม (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, 2537 : 173)

จากประเด็นดังกล่าวนี้ ทำให้เทียนพรรษาเป็นมากกว่างานศิลปะที่ผ่านการถ่ายทอดโดยภูมิปัญญาท้องถิ่น ยังทำเป็นที่รวมความคิด วิถีชีวิตของชุมชน กลายเป็นวัฒนธรรมที่ทรงคุณค่าผ่านการถ่ายทอดผ่านงานศิลปะด้วยอาศัยวัตถุ คือ ต้นเทียนพรรษา ทำหน้าที่เป็นตัวสื่อสารทางวัฒนธรรมของชุมชนได้อย่างดีเยี่ยม

การบริหารจัดการองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น

ภูมิปัญญา (wisdom) ถือเป็นความรู้ความสามารถทางวิชาการซึ่งได้รับการถ่ายทอดจากอดีตสู่สมสมัย ปรับประยุกต์และพัฒนาตามกาลสมัยและสภาพสังคมที่เปลี่ยนไป โดยผ่านการสังเกตทดลองใช้ คัดเลือกแล้วถ่ายทอดเป็นวัฒนธรรมสืบทอดต่อมาภูมิปัญญาของชาวบ้าน มีคำเรียกอยู่หลายคำ เช่น ภูมิปัญญาชาวบ้าน (popular wisdom) ภูมิปัญญาพื้นบ้าน (folk wisdom) ภูมิปัญญาท้องถิ่น (local wisdom) ภูมิปัญญาไทย ภูมิธรรมชาวบ้าน เทคนิควิทยาพื้นบ้าน

ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นความรู้ ความคิด ความสามารถ ความเจนจัดของ กลุ่มชน ได้จาก

ประสบการณ์ในสังคมด้วยการปรับตัว และดำรงชีพในสภาพแวดล้อมทางสังคม วัฒนธรรมกับกลุ่มอื่นจากพื้นที่และสิ่งแวดล้อมอื่นที่ได้มีการติดต่อสัมพันธ์กันและรับเอาหรือปรับเปลี่ยนมาใช้ประโยชน์หรือแก้ปัญหาในสิ่งแวดล้อม และบริบททางสังคมวัฒนธรรมของชุมชนท้องถิ่นนั้น ๆ มีผู้กล่าวว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นทั้งศาสตร์และศิลป์ของการดำเนินชีวิต ถ่ายทอดสืบต่อกันมาช้านานจนกระทั่งถึงปัจจุบัน องค์ความรู้ของภูมิปัญญา คือ ส่วนที่เป็นศาสตร์ สำหรับส่วนที่เป็นศิลป์ คือ เป็นความรู้ที่มีคุณค่าทั้งดีและงาม และผู้คนคิดค้นขึ้นมา ไม่ใช่สมองเพียงอย่างเดียว แต่ด้วยอารมณ์ ความรู้สึก และจิตวิญญาณ ดังนั้น ภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงเป็นความเข้าใจเกี่ยวกับโลกและชีวิตที่สัมพันธ์กับวิถีคิด วิถีปฏิบัติ และวิถีให้คุณค่าของกลุ่มชน (ชวน เพชรแก้ว, 2547 : 13)

จะเห็นได้ว่า ภูมิปัญญา คือวิธีการจัดการ วิธีการขึ้นาและการริเริ่มเสริมต่อของนักปราชญ์ในท้องถิ่นหรือในชุมชน ภูมิปัญญาชาวบ้านล้วนสะสมงอกงามขึ้นจากความรอบรู้ ประสบการณ์ ผวนกด้วยญาณทัศนะเป็นรากฐาน ภูมิปัญญาชาวบ้านมีขึ้นเพื่อการปรับเปลี่ยนสภาพทรัพยากรและองค์ความรู้ที่มีอยู่เดิมให้เพิ่มพูนคุณค่าขึ้นอย่างสอดคล้องประสานและเหมาะสมกับบริบทต่างๆ ของสังคมหรือชุมชนของตน

ดังนั้น ภูมิปัญญาท้องถิ่นข้างต้นพอจะสรุปได้ว่า ภูมิปัญญาชาวบ้าน คือ ผลผลิตทางปัญญาของผู้คนในชุมชนและท้องถิ่นที่เกิดจากการสะสมประสบการณ์ทั้งทางตรงและทางอ้อมประกอบกับแนวคิดวิเคราะห์ในการแก้ไขปัญหาต่างๆ ของตนเองจนเกิดเป็นการหลอมรวมเป็นแนวคิดที่เป็นลักษณะของตนเอง สามารถพัฒนาความรู้ดังกล่าวมาประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับกาลสมัยในการดำเนินชีวิตในท้องถิ่นได้อย่างเหมาะสมภูมิปัญญาชาวบ้านจึงเป็นกระบวนการที่เกิดจากการสืบทอด ถ่ายทอดองค์ความรู้ที่มีอยู่เดิมในชุมชนท้องถิ่นต่างๆ แล้วพัฒนาเลือกสรร ปรับปรุงองค์ความรู้เหล่านั้นจนเกิดทักษะและความชำนาญ สามารถแก้ไขและพัฒนาชีวิตได้อย่างเหมาะสมกับยุคสมัยแล้วเกิดภูมิปัญญาองค์ความรู้ใหม่ที่เหมาะสมและสืบทอดพัฒนาต่อไปอย่างไม่มีที่สิ้นสุด

แนวทางการบริหารจัดการและส่งเสริมแนวทางในการอนุรักษ์ภูมิปัญญาศิลปการทำเทียนพรรษา

แนวทางการบริหารจัดการและส่งเสริมแนวทางในการอนุรักษ์ภูมิปัญญาศิลปการทำเทียนพรรษานั้น ผู้เขียนได้เสนอทัศนะไว้ 5 ด้าน ดังนี้

1) ด้านการเสริมสร้างปราชญ์ชาวบ้านให้เป็นผู้นำในการอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่น

การผลิตปราชญ์ท้องถิ่นในการทำงานศิลปะเทียนพรรษานั้นถือว่ามีความสำคัญและจำเป็นเป็นอย่างยิ่ง โดยต้องอาศัยผู้นำที่ประกอบไปด้วยองค์ความรู้ และความเชี่ยวชาญจากประสบการณ์จนเกิดความรู้ความชำนาญในการทำต้นเทียนพรรษาที่มีความประณีตวิจิตรสวยงาม ซึ่งโดยทั่วไป

ปราชญ์ชาวบ้านส่วนใหญ่นั้นมักจะถูกสร้างจากครอบครัวของตนเอง และส่วนใหญ่จะถ่ายทอดความรู้ให้กันภายในครอบครัว แบบเครือญาติ พ่อสอนลูก เพราะเป็นภูมิปัญญาที่บรรพบุรุษถ่ายทอดต่อกันมาจากรุ่นสู่รุ่น และได้มีอนุรักษ์ดูแลเก็บรักษาไว้เป็นมรดกให้ลูกหลาน และชาวชุมชนได้ใช้เป็นเครื่องมือในการแก้ไขปัญหาที่สำคัญคือเรื่องเศรษฐกิจในครัวเรือน โดยใช้ ประกอบอาชีพก่อให้เกิดรายได้เลี้ยงคนในครอบครัว และปราชญ์ชาวบ้านเหล่านี้ถือเป็นบ่อเกิดภูมิปัญญาที่มีองค์ความรู้เป็นปราชญ์ที่มีฝีมือดีเด่นในเรื่องการอนุรักษ์การทำเทียนพรรษา ที่ทั้งยังเป็นผู้ส่งเสริมและสนับสนุนการพัฒนาศักยภาพของชาวบ้าน เพื่อสร้างแรงใจให้แก่เด็กและเยาวชน หรือคนรุ่นใหม่มีความสนใจในการเรียนรู้ภูมิปัญญาเพื่อการสืบสานต่อยอด พร้อมทั้งจะเป็นผู้นำในการเผยแพร่องค์ความรู้ และการอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นให้คงอยู่สืบไป ซึ่งสอดคล้องแนวคิดของวิบูลย์ ลี้สุวรรณ ได้ให้ความสำคัญของการอนุรักษ์ไว้ในหนังสือศิลปหัตถกรรมไทยว่า “การอนุรักษ์ การรักษาซึ่งความรู้ และความสามารถ เป็นการถ่ายทอดจากรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่ง โดยการปลุกจิตสำนึกให้ทุกคนตระหนักถึงคุณค่า แก่นสาระและความสำคัญ ส่งเสริมสนับสนุนการอนุรักษ์ภูมิปัญญาที่เป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่น รวมทั้งสนับสนุนให้มีวิธีการถ่ายทอดงานหัตถกรรมบางประเภท จากระบบวิธีการสอนดั้งเดิมที่เป็นการสอนจากช่างฝีมือรุ่นแม่สู่รุ่นลูก” (วิบูลย์ ลี้สุวรรณ, 2532 : 78)

2) ด้านการสืบสานสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นศิลปะการทำเทียนพรรษาไปสู่คนรุ่นต่อไป

ศิลปะการทำเทียนพรรษานั้นถือได้ว่าเป็นงานที่ละเอียดประณีตต้องใช้ลักษณะความอดทน ผสมผสานกับฝีมือที่เชี่ยวชาญ ดังนั้นผู้สืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นนี้จึงมักเป็นคนใกล้ชิด หรือคนในครอบครัวเอง สิ่งสำคัญในการอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นศิลปะการทำเทียนพรรษาที่ไม่สามารถขาดได้ คือ ผู้สืบสานหรือผู้สืบทอดเจตนารมณ์ โดยผ่านการถ่ายทอดองค์ความรู้ ให้ความรู้กับคนในสังคมได้เกิดการรับรู้ มีความเข้าใจ ตระหนักและเล็งเห็นถึงคุณค่า คุณประโยชน์และปฏิบัติงานศิลปะนี้ออกมาได้อย่างเหมาะสม โดยจำเป็นต้องอาศัยสถาบันครอบครัว สถาบันการศึกษา และมีความจำเป็นในการจัดกิจกรรมทางวัฒนธรรมต่างๆ เพื่อสืบสานถ่ายทอดให้คนรุ่นใหม่ได้มีโอกาสเข้าไปศึกษา ทดลอง และฝึกฝีมืออยู่เป็นประจำ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของศักดิ์ชัย เกียรติวนาครินทร์ ที่ได้ศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่น ไว้ในวารสารภูมิปัญญาชุมชน ยาชุดพิเศษในการพัฒนา ไว้ว่า “ภูมิปัญญาท้องถิ่น คือ องค์ความรู้ความสามารถของชุมชนที่สั่งสมสืบทอดกันมานาน เป็นความจริงแท้ของชุมชนเป็นศักยภาพที่จะใช้แก้ปัญหาจัดการปรับตัวเรียนรู้ และถ่ายทอดสู่คนรุ่นใหม่ เพื่อให้ดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างผาสุก”(ศักดิ์ชัย เกียรติวนาครินทร์, 2542 : 2-4)

3) ด้านการปลุกจิตสำนึกของคนในชุมชนให้ตระหนักถึงเห็นคุณค่าของภูมิปัญญาท้องถิ่น

การปลุกจิตสำนึกของคนในชุมชนให้ตระหนักถึงเห็นคุณค่าของภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นอีกหนึ่งประการที่มีความสำคัญ ซึ่งเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นการถ่ายทอดศิลปะบนต้นเทียนพรรษานี้ ถือว่าเป็น

มรดกทางวัฒนธรรมที่สำคัญยิ่งโดยผ่านการถ่ายทอดองค์ความรู้มาเป็นระยะเวลาที่ยาวนาน จากรุ่นสู่รุ่น จึงถือว่าเป็นสิ่งที่มีค่ามาก โดยปลูกจิตสำนึกของคนในรุ่นใหม่ ให้ตระหนักถึงคุณค่าวัฒนธรรมที่เก่าแก่ และทรงคุณค่านี้ ถือได้ว่าเป็นปัจจัยสำคัญ ในการส่งเสริมการอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นการถ่ายทอด ศิลปะการทำเทียนพรรษา โดยต้องอาศัยความร่วมมือจากคนในชุมชนทุกภาคฝ่าย และสิ่งที่สำคัญที่ ทุกคนต้องมีส่วนร่วมกัน คือจิตสำนึกรัก ตระหนักถึงคุณค่าและมีความปรารถนาที่ต้องการจะอนุรักษ์ ภูมิปัญญาท้องถิ่นนี้เอาไว้ให้คงอยู่ตราบนานเท่านาน ในท่ามกลางยุคสมัยที่เปลี่ยนไป トラบใดที่คนใน ชุมชน ไม่ให้ความสนใจและละเลยในการอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นนี้เอาไว้ หากคนในชุมชนขาดซึ่ง จิตสำนึกในการอนุรักษ์ภูมิปัญญาแล้วไป การอนุรักษ์ภูมิปัญญานี้คงไม่สามารถดำเนินต่อไปได้ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของวิบูลย์ ลี้สุวรรณ ที่ได้กล่าวถึงการอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้ในหนังสือศิลป วัฒนธรรมไทย ว่า ไว้ว่า การอนุรักษ์ คือการรักษาซึ่งความรู้ และความสามารถ เป็นการถ่ายทอดจาก รุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่ง โดยการปลูกจิตสำนึกให้ทุกคนตระหนักถึงคุณค่าแก่นสาระและความสำคัญ ส่ง เสริมสนับสนุนการอนุรักษ์ภูมิปัญญาที่เป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่น” (วิบูลย์ ลี้สุวรรณ, 2532 : 45)

4) ด้านการส่งเสริมกิจกรรมร่วมกันเพื่อการอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อก่อให้เกิดอาชีพ และ รายได้แก่คนชุมชน

ศิลปะการทำเทียนพรรษานี้นอกจากจะปรากฏความงามแล้ว ยังสามารถนำมาต่อยอดในการ สร้างอาชีพ ก่อให้เกิดรายได้แก่คนชุมชน โดยการสร้างความร่วมมือของคนในชุมชนเพื่อรวมกลุ่มกันจัด ตั้งศูนย์เรียนรู้การทำเทียนพรรษา ได้ให้ชาวบ้านเข้าร่วมการจัดการส่งเสริมกิจกรรมต่างๆ ของทางศูนย์ เรียนรู้ เช่น การขึ้นลาย การสลัก การติดพิมพ์ การต้มเทียน การขึ้นรูป และการทำของที่ระลึก เป็นต้น และยังสนับสนุนให้เกิดเครือข่ายการสืบสานและพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่น ผ่านทางสื่อประชาสัมพันธ์ ต่างๆ โดยการปลูกฝังให้เยาวชนเข้าร่วมเป็นภาคีเทศก์น้อยตามความสนใจ ก่อให้เกิดความภาคภูมิใจ และความรู้สึกรักหวงแหน เพื่อเป็นอาชีพและรายได้ อยากจะอนุรักษ์สืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่นนี้สืบไป ซึ่ง สอดคล้องกับแนวคิดของ พระมหาณัฐพันธ์ สุทฺตสนวิภาณี ที่ได้กล่าวถึงการเสริมสร้างรายได้ จุดมุ่ง หมายของภูมิปัญญา ไว้ว่า “ภูมิปัญญาถือว่าเป็นส่วนสำคัญเพื่อก่อให้เกิดการส่งเสริมสนับสนุน กระบวนการพัฒนาท้องถิ่น เสริมสร้างรายได้ก่อให้เกิดความเข้มแข็งของชุมชน ทำให้เกิดการพึ่งพาตนเอง ได้ก่อให้เกิดการมีส่วนร่วมในการสร้างงาน สร้างรายได้ โดยการนำเอาภูมิปัญญาท้องถิ่นมาพัฒนาเพิ่ม มูลค่า” (พระมหาณัฐพันธ์ สุทฺตสนวิภาณี (หาญพงษ์), 2558 : 101)

5) การจัดการความรู้ นำเทคโนโลยีมาจัดเก็บข้อมูลและการศึกษาวิจัยเพื่อการพัฒนาให้ ภูมิปัญญาท้องถิ่นศิลปะการทำเทียนพรรษาดำรงอยู่

การค้นคว้าวิจัย เก็บรวบรวม ข้อมูลด้วยการนำเทคโนโลยีมาใช้และควรศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปะการทำเทียนพรรษา ในมิติต่างๆ ที่เป็นที่ความเชื่อมโยงกับภูมิปัญญาของท้องถิ่นอื่น ๆ

แบบบูรณาการมากยิ่งขึ้น โดยมุ่งศึกษาให้รู้ความเป็นมาในอดีต และสภาพการณ์ในปัจจุบัน หลังจากการศึกษาและรวบรวมข้อมูลแล้ว จัดให้มีพิพิธภัณฑ์หรือศูนย์การเรียนรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปะการทำเทียนพรรษา เพื่อเป็นหนึ่งในแนวทางการอนุรักษ์สืบไป โดยการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์หรือศูนย์การเรียนรู้นี้ ไม่เพียงแต่ช่วยเก็บข้อมูล ประวัติศาสตร์ และขั้นตอนการผลิต ไม่ให้ตกหล่นหรือสูญหายไป แต่ยังช่วยให้ผู้ที่มีความสนใจในการเรียนรู้และต้องการอนุรักษ์ภูมิปัญญานี้ได้มีโอกาสและช่องทางศึกษาเรียนรู้ด้วยตัวเองอีกด้วย ซึ่งการจัดการความรู้ด้วยนำเทคโนโลยีมาจัดเก็บข้อมูลและการศึกษาวิจัยเพื่อการพัฒนาให้ภูมิปัญญาท้องถิ่นศิลปะการทำเทียนพรรษานี้สอดคล้องกับแนวคิดของ อัจฉรี จันทมูล ที่ได้ศึกษาเกี่ยวกับภูมิปัญญาในการผลิตผ้าไหมมัดหมี่ผู้ไท ไว้ว่า “แนวทางในการอนุรักษ์ คือ สนับสนุนการร่วมมือกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อส่งเสริมให้เป็นผลิตภัณฑ์ต้นแบบ โดยจัดตั้งหน่วยงาน องค์กรขนาดย่อม หรือพิพิธภัณฑ์ขนาดพอเหมาะ ในการจัดนิทรรศการโชว์ผลิตภัณฑ์ และให้ความรู้แก่เยาวชนในชุมชน และผู้ที่มีความสนใจ เพื่อหาผู้สืบทอดภูมิปัญญา ต่อไป อีกทั้งยังส่งเสริมในแนวทางการตลาดเพื่อเป็นการอนุรักษ์และพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนในระยะยาว” (อัจฉรี จันทมูล, 2559 : 40)

จากประเด็นดังกล่าวจะเห็นว่าแนวทางการบริหารจัดการและส่งเสริมแนวทางในการอนุรักษ์ภูมิปัญญาศิลปะการทำเทียนพรรษาทั้ง 5 ด้านนั้น สามารถนำมาประยุกต์ใช้เพื่อก่อให้เกิดการบริหารจัดการและการอนุรักษ์ภูมิปัญญาของท้องถิ่นได้อย่างยั่งยืน และสร้างสังคมให้เข้มแข็งต่อไปได้

สรุป

เทียนพรรษา นับเป็นงานศิลปะที่เกิดจากภูมิปัญญาของท้องถิ่น โดยมีวิวัฒนาการคิดค้นสร้างสรรค์ โดยภูมิปัญญาของศิลปะท้องถิ่น นับเป็นองค์แห่งความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของชาวอีสาน ซึ่งศิลปะภูมิปัญญาเหล่านั้น ได้แรงบันดาลใจและความเชื่อศรัทธาในประเพณีเข้าพรรษา เพื่อถวายพระภิกษุสงฆ์จุดให้แสงสว่างในการปฏิบัติกิจวัตรต่างๆ เป็นพุทธบูชาตลอดเวลา 3 เดือน ในการแกะสลักทำลวดลายต้นเทียนให้ความวิจิตรพิสดารงดงามต้องอาศัยศาสตร์และศิลป์ รวมทั้งอาศัยประสบการณ์ของช่างมาถ่ายทอดลงศิลปะลงบนต้นเทียน เทียนพรรษานี้ถือเป็นงานศิลปะที่ประกอบด้วยสุนทรียธาตุของความงามทั้ง 3 ประการ คือ ความงดงาม แปลกตาและความน่าทึ่ง และเทียนพรรษานี้จัดเป็นงานศิลปะทั้งส่วนของวิจิตรศิลป์และประยุกต์ศิลป์ โดยสร้างสรรค์ขึ้นเพื่อแสดงความงดงามและตอบสนองการใช้สอยรวมทั้งตอบสนองทางด้านอารมณ์และจิตใจด้วยเทียนพรรษายังเป็นมากกว่างานศิลปะเพราะผ่านการถ่ายทอดโดยภูมิปัญญาท้องถิ่น ยังทำเป็นที่รวมความคิด วิถีชีวิตของชุมชนกลายเป็นวัฒนธรรมที่ทรงคุณค่าผลผลิตทางปัญญาของผู้คนในชุมชนและท้องถิ่นที่เกิดจากการสะสม

ประสบการณ์ทั้งทางตรงและทางอ้อมประกอบกับแนวคิดวิเคราะห์ในการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ของตนเอง จนเกิดเป็นการหลอมรวมเป็นแนวคิดที่เป็นลักษณะของตนเอง สามารถพัฒนาความรู้ และแนวทางการบริหารจัดการและส่งเสริมแนวทางในการอนุรักษ์ภูมิปัญญาศิลปการทำเทียนพรรษา มี 5 ด้าน ได้แก่ 1) ด้านการเสริมสร้างปราชญ์ชาวบ้านให้เป็นผู้นำในการอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่น 2) ด้านการสืบสานสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นศิลปการทำเทียนพรรษาไปสู่คนรุ่นต่อไป 3) ด้านการปลูกจิตสำนึกของคนในชุมชนให้ตระหนักถึงเห็นคุณค่าของภูมิปัญญาท้องถิ่น 4) ด้านการส่งเสริมกิจกรรมร่วมกันเพื่อการอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อก่อให้เกิดอาชีพ และรายได้แก่คนชุมชน และ 5) การจัดการความรู้ นำเทคโนโลยีมาจัดเก็บข้อมูลและการศึกษาวิจัยเพื่อการพัฒนาให้ภูมิปัญญาท้องถิ่นศิลปการทำเทียนพรรษาดำรงอยู่ ซึ่งนับว่าเป็นแนวทางแก่การอนุรักษ์ส่งเสริมการพัฒนาภูมิปัญญาของท้องถิ่นได้อย่างมั่นคง ยั่งยืนสืบไป

องค์ความรู้ใหม่

การอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมอันเกิดจากภูมิปัญญานี้ให้มีความมั่นคง มั่งคั่งยั่งยืน เป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่สืบทอดอยู่คู่สังคมไทยมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีความรู้ในการส่งเสริมและอนุรักษ์ภูมิปัญญา ซึ่งจากการศึกษาบทความนี้ทำให้ผู้เขียนได้เสนอองค์ความรู้ใหม่ในการสร้างแนวทางการส่งเสริมและอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่น ไว้ 5 ประการ คือ 1) ด้านการเสริมสร้างปราชญ์ชาวบ้านให้เป็นผู้นำในการอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่น 2) ด้านการสืบสานสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นศิลปการทำเทียนพรรษาไปสู่คนรุ่นต่อไป 3) ด้านการปลูกจิตสำนึกของคนในชุมชนให้ตระหนักถึงเห็นคุณค่าของภูมิปัญญาท้องถิ่น 4) ด้านการส่งเสริมกิจกรรมร่วมกันเพื่อการอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อให้เกิดอาชีพ และรายได้แก่คนชุมชน และ 5) การจัดการความรู้ นำเทคโนโลยีมาจัดเก็บข้อมูลและการศึกษาวิจัยเพื่อการพัฒนาให้ภูมิปัญญาท้องถิ่น

เอกสารอ้างอิง

- กาญจนา แก้วเทพ. (2549). วิทยาศาสตร์สื่อและวัฒนธรรมศึกษา. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพมหานคร: เอ็ดดิสันเพรส โปรดักส์.
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. (2537). วัฒนธรรมไทยกับขบวนการเปลี่ยนแปลง. กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ชวน เพชรแก้ว. (2547). การเสริมสร้างและประยุกต์ใช้ความรู้ในท้องถิ่นในสถานการณ์ปัจจุบัน. *วารสารไทย*, 2(3), 14-23.
- พระครูสุทธิสารคุณ และคณะ. (2544). มรดกไทยอีสาน. ขอนแก่น: ขอนแก่นกลาขนานาธรรม.

- พระมหาณัฐพันธ์ สุทสสนวิภาณี (หาญพงษ์). (2558). การวิเคราะห์ความงามของศิลปะที่ปรากฏบนผ้าไหม 12 ราศี จังหวัดอุดรธานี. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิตสาขาศาสนาปริชญา. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- _____. (2561). การวิเคราะห์ความงามของผ้าไหมนครชัยบุรินทร์ตามทฤษฎีอัตวิสัย. ปรัชญาคุษฎีบัณฑิตคณะปริชญา. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- วิบูลย์ ลีสุวรรณ. (2532). ศิลปหัตถกรรมไทย. กรุงเทพมหานคร: การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย.
- ศักดิ์ชัย เกียรตินครินทร์. (2542). ภูมิปัญญาชุมชนแพทย์วิเศษในการพัฒนา. *วารสารวัฒนธรรมไทย*, 36(9), 2-4.
- สำลี รักสุทธี. (2533). อีตลิบสองคลองสิบสี่ประเพณีอีสาน. กรุงเทพมหานคร: ธนัชการพิมพ์.
- สัญญา ปัญญาวิวัฒน์. (2536). ทฤษฎีทางสังคมวิทยา: เนื้อหาและการใช้ประโยชน์ขั้นพื้นฐาน. (พิมพ์ครั้งที่ 5). กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อัจฉรี จันทมูล. (2559). ภูมิปัญญาในการผลิตผ้าไหมมัดหมี่ผู้ไท. *วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ฉบับพิเศษ*, 284-289.